

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Стародубцев А. А.,

доктор юридичних наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: У статті проаналізовано теоретичні підходи до характеристики принципів діяльності органів влади, уточнено способи класифікації принципів діяльності органів влади, сформульоване авторське визначення поняття принципів діяльності органів влади, запропоновані критерії їх класифікації.

Ключові слова: принципи, принципи права, юридична наука, органи влади, принципи діяльності органів влади.

Аннотация: В статье проанализированы теоретические подходы характеристики принципов деятельности органов власти, уточнены способы классификации принципов деятельности органов власти, сформулировано авторское определение понятия принципов деятельности органов власти, предложены критерии их классификации.

Ключевые слова: принципы, принципы права, юридическая наука, органы власти, принципы деятельности органов власти.

Annotation: This paper analyzes the theoretical approaches to the characterization of the principles of the authorities specified methods of classification principles of government set out a definition of copyright principles of government, proposed criteria for classification.

Key words: principles, principles of law, jurisprudence, government activities, principles of government.

Побудова в Україні правової соціальної держави вимагає наявності об'єктивного та незаангажованого підходу до вирішення завдань, які постають перед державними органами, адже ефективність роботи будь-якої організації, її здатність досягати поставлених перед нею цілей значною мірою залежать від існування та втілення у повсякденну практику логічної та стрункої системи принципів її діяльності. Всі принципи виступають продуктом людської діяльності, задовольняють її інтереси та є її результатом. Оскільки виникнення принципів зумовлюється потребами суспільного розвитку, то слід вважати їх соціальними явищами як за змістом, так і за джерелом виникнення, адже саме в них відображаються закономірності життя суспільства. Послідовне погодження людської діяльності з вимогами об'єктивних соціальних закономірностей через призму особливого значення принципів неможливо зрозуміти та пояснити без урахування таких суттєвих моментів.

В Україні дослідженню загальних аспектів цієї проблеми в сучасних умовах приділяли увагу В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.Д. Дубенко, В.Л. Коваленко, В.К. Колпаков, С.В. Ківалов, О.Д. Крупчан, Г.І. Леліков, В.К. Малиновський, Н.Р. Нижник, О.Д. Оболенський, О.В. Петришин, Г.Й. Ткач, В.В. Цветков, В.М. Шаповал та ін. Проте, маємо наголосити, що при постійному використанні та застосуванні наукових понять і в теорії, і на практиці інколи виникають ситуації, що вони сприймаються загальновідомими або з однаковим чи ідентичним тлумаченням. Зазвичай у більшості таких випадків використання наукових понять небагато хто обтяжує себе здійсненням

їхнього аналізу та тлумаченням смислового навантаження, тобто трактування таких наукових категорій набуває статусу аксіоми та помилково сприймається як беззаперечна істина. Однак, науковий прогрес і вдосконалення практики, в свою чергу, розширюють та доповнюють зміст загальновідомих, на вчорашній день, категорій, понять і явищ. Тому, як зазначають, А.В. Іщенко та М.М. Гуренко, аксіоматичне сприйняття певних понять та категорій може призвести до невідповідності зазначених категорій реальному стану речей та неадекватного розуміння дійсності. Крім того, аксіоматичність призводить до певної обмеженості в розумінні багатоаспектних та багатопланових категорій чи понять. Отже, звернення до аналізу усталених наукових категорій не є ревізуванням досягнень попередньої науки, а спрямоване на виявлення сучасних рис і якостей цих категорій [1].

Отже метою статті є аналіз сучасних підходів до характеристики принципів діяльності органів влади в адміністративно-правовій науці. На виконання означеної мети в статті планується: охарактеризувати поняття принципів у правовій науці, з'ясувати підходи до класифікації принципів діяльності органів влади, сформулювати власну позицію щодо принципів діяльності органів влади.

Тобто є необхідність у дослідженні фундаментальних основ принципів діяльності органів влади. Принципи діяльності органів влади об'єктивні, тобто не залежать від волі і бажань окремих особистостей, хоча будь-яка істина пізнається через комплексну систему суб'єктивно-об'єктивних відносин.

Для теорії будь-якої гуманітарної науки, як методологічна основа, категорія принципу є первинною та першочерговою. Не втрачає

актуальності питання принципів права й для юридичної науки. Принципи є об'єктом перманентного дослідження науковців, що пояснюється їхньою абстрактністю, філософською сутністю і, водночас, детермінованістю умовами суспільного життя. Принципи привертають увагу юристів–фахівців власним неабияким впливом на поведінку людей. Будь-який принцип, не є виключенням і принцип права, – це безсумнівно соціальне явище. Його сутність, як складової частки соціального регулювання, визначається життєвими потребами людей, їхньою свідомістю та закономірностями суспільних відносин.

У різні періоди в юридичній літературі наявне розмаїття дефініцій принципів права. Принципи права – це положення, які виражають загальну направленість і найбільш суттєві риси змісту правового регулювання суспільних відносин [2, с. 17]; «виражені в праві нормативно-керівні засади, які характеризують його зміст, його основи, закріплені в ньому закономірності суспільного життя» [3, с. 98]. Характеризує значення і роль принципів права в правовому регулюванні суспільних відносин А.М. Васильєв, який відмічав, що принципи права – правові ідеї, які, до того ж, виражають вироблений на цій основі ідеал, що виступає як мета в практичній діяльності [4, с. 11]. З позиції О.Ф. Скакун принципи права об'єктивно властиві праву відправні засади, безперечні вимоги (позитивні зобов'язання), котрі пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів [5, с. 240]. А.М. Колодій, наголошував, принципи права є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загально значимістю [6, с. 165]. Таку позицію підтримував М.Н. Марченко, на його думку принципи права являють собою основні ідеї, вихідні положення чи провідні засади процесу його формування, розвитку і функціонування [7, с. 22]. А.Є. Пашерстнік відмічав, що принципи права – «це завжди ідеї, вже реалізовані в праві. Вони самі являють собою вид правових норм загального характеру» [8]. О.В. Смирнов характеризує принципи права таким чином: «це закріплені в законах і інших нормативних актах керівні ідеї, які виражають сутність діючої системи права в цілому, а також окремих її частин» [9, с. 21]. «Текстуальне закріплення принципів права більш зрозуміле та прийнятне для населення, виключає різне їх тлумачення, допомагає встановити риси та тенденції розвитку галузей та інститутів, виявити їх службову роль, сприяє виробленню нових норм права, систематизації законодавства. Принципи, які не зафіксовані в юридичних нормах, не мають якості правового принципу і є елементами правосвідомості або принципами моралі» [10, с. 125; 11]. Слід відмітити, що низка авторів визначають принцип права як ідейну пружину [12, с. 225], поняття, що виражає суть історичного типу права [9, с. 5-33]. Інші акцентують увагу на тому, що принцип права – це закономірності, зв'язки, відносини [13, с. 37], поняття, положення, яке віддзеркалює закономірності суспільного життя [14, с. 215], соціальні умови [15, с. 302]. Серед

науковців точаться також дискусії стосовно співвідношення правових норм і принципів права: принципи випливають зі змісту самих норм [16, с. 98] чи вони перебувають поза межами законодавчих положень і приписів [17, с. 21-23].

Загальносоціальна природа принципів права виявляється в їх діалектичній єдності з принципами моралі, людського співжиття, демократії, справедливості, рівності, з іншими так званими загальносоціальними принципами. Принципи права – специфічний прояв певної частини загальносоціальних принципів. Вони існують як модифіковані й пристосовані до правової сфери загальносоціальні принципи [6, с. 7]. Взаємодія соціальних і правових регуляторів поведінки людей настільки тісна, що з розвитком людської свідомості й узагальненням досвіду минулих поколінь стає взаємопроникливою та взаємообумовлюючою. Процес зближення правових і соціальних норм на сучасному етапі підсилюється завдяки тому, що право набуває ознак моральності [6, с. 43]. Право та мораль, у свою чергу, тісно взаєпов'язані з духовним життям суспільства й, відповідно, виконують функцію духовного впливу. Реальне життя права існує у свідомості людей. Однозначно, що підвищення рівня правової культури суспільства є виключно наслідком взаємодії соціальних і правових регуляторів. Набувають поширення в державно-правовій галузі соціальні потреби. Підвищуються вимоги членів суспільства не лише до особистої поведінки, але й безпосередньо до діяльності органів держави як інституцій, які охороняють, реалізують і створюють право. Згідно з правогуманістичною ідеологією суспільної свідомості, людина, непорушність її свобод і прав, служіння народу та національним інтересам визначаються основними пріоритетами в діяльності кожного органу влади й управління. При зміні історичної парадигми відносин між державою та людиною єдність устремлінь державних і соціальних інститутів є принципово важливою.

Непоодинокими в науковій літературі є ствердження, що основний сенс і зміст державно-службових відносин визначається організаційним і функціональним аспектами. Так, І.М. Пахомов писав, що специфіка радянської державної служби виявляється у загальних демократичних принципах організації й діяльності державного апарату [18, с. 11]. Зазначимо також про загальноприйнятну назву державних службовців – «функціонери», яка, в свою чергу, походить від спрямованості їхньої діяльності на виконання функцій державної служби. Також заслуговує окремої уваги альтернативність підходів до цієї проблеми в доктрині радянського адміністративного права, що обумовлено неоднозначним розумінням змісту державної служби. Ю.П. Битяк зауважує, що в одних випадках принципи державної служби досліджуються, виходячи з розуміння державної служби як діяльності державних службовців, а в інших – як організаційно-правового інституту [19, с. 19–20]. Нам імпонує думка Ю.А. Розенбаума, який пов'язує принципи державної служби з принципами кадрової політики [20, с. 19], що є ключовою ланкою формування та організації державного апарату. Здійснюючи характеристику

механізму держави, О.Ф. Скакун використовує виключно термін «принципи організації й діяльності державного апарату» [5, с. 93-94]. Аналогічний термінологічний інструментарій властивий і для робіт А.А. Коваленка. Більш того, він указує на принципи організації й діяльності як на системну ознаку державної служби, що характеризує її як цілісний інститут державної влади [21, с. 390-391].

Відтак, звернувшись до систематизації принципів державної служби в зазначених та інших дослідженнях проблем реалізації державно-владного механізму, відзначаємо переважну класифікацію перших на загальні й організаційно-функціональні [22, с. 23], конституційні й організаційні [23, с. 23], конституційні, законодавчі й організаційно-функціональні [24, с. 36], загальноконституційні, функціональні й структурно-організаційні [21, с. 391].

Безсумнівно, принцип — неоднозначне та неодноманітне явище, до здійснення аналізу та дослідження якого маємо підходити неоднобоко. У свою чергу, багатоаспектність принципів права виокремлює численні підходи не лише до їх дослідження, а й до самого розуміння. Також поглиблює проблему й те, що принципу, як філософській категорії, притаманні, принаймі, три-чотири, а то й більше, трактування, які породжуються перекладом цього терміну (з латинської), етимологічним, гносеологічним аналізом. Заслуговує на виокремлення аспект про те, що принципи мусять утворювати конкретну систему, бути узгодженими між собою, а також із загальними принципами права та принципами державної політики. Сьогодні необхідно говорити і про їх узгодженість із принципами міжнародно-правового регулювання, в тому числі регіонального, на рівні Ради Європи, Європейського Союзу.

Проте, переходячи безпосередньо до класифікації принципів діяльності органів влади, не можемо не нагадати про те, що за сферою дії принципи права класифікують на такі: загальноправові, притаманні усім галузям права; міжгалузеві, які віддзеркалюють риси кількох галузей права; галузеві, які характеризують специфіку конкретної галузі; внутрішньогалузеві, які стосуються окремих інститутів [25, с. 316]. До загальноправових юридичних принципів, спільних для усіх галузей права, належать: закон системно-структурної організації права; внутрішньої несуперечності правової системи; верховенства права, відповідності об'єктивного й суб'єктивного права; верховенства закону стосовно нормативно-правових актів іншого порядку, тощо. Принципи, характерні для кількох галузей права, є міжгалузевими і можуть утворювати правову спільність. Галузеві принципи виражають загальні сутнісні властивості норм певної галузі права. Такі принципи конкретизуються і виявляються в окремих інститутах і нормах залежно від їх змісту та цільової спрямованості. Саме тому, на нашу думку, видається доцільним поділ принципів діяльності органів влади на загальні та спеціальні.

Зазначимо, що сьогодні вже по-новому сформульовані принципи діяльності органів влади,

що базується на вивченні та узагальненні міжнародного досвіду. Проте, на нашу думку, діяльність органів влади, якість їхньої діяльності найоб'єктивніше оцінюються на основі вивчення думки населення. Соціологічні опитування, проведені незалежними інституціями в Україні, свідчать, що рівень довіри до органів державної влади у населення міст і сіл країни залишається невисоким із низки об'єктивних та суб'єктивних причин, серед яких найголовнішими є зловживання службовим становищем, нетактовність, неввічливість, безграмотність та байдужість. Саме тому ще одним важливим завданням адміністративно-правового регулювання діяльності органів державної влади є закріплення на нормативному рівні принципів діяльності органів державної влади.

Отже можемо говорити про те, що принципи діяльності органів влади — це основні правила, керівні настанови, норми діяльності для впровадження системи функціонування органів державної влади. На основі принципів організовується процес служби, тобто науково обгрунтоване впровадження дій для здійснення кар'єрного зростання, вибору його методів та прийомів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко А.В. Непорушення прав людини як принцип діяльності міліції / А.В. Іщенко, М.М. Гуренко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_3/ischenk_o.htm
2. Александров Н.Г. Социалистические принципы советского права // Сов. гос. и право. — 1957. — № 11. — С. 16-29.
3. Алексеев С.С. Общая теория права. Курс в 2-х т. Т. II — М.: Юрид. лит., 1982. — 360 с.
4. Васильев А.М. О правовых идеях-принципах // Сов. гос. и право. — 1975. — № 3. — С. 11-18.
5. Скакун О.Ф. Теория держави і права : [підручник / пер. з рос.] / Скакун О.Ф. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.
6. Колодій А.М. Принципи права України / Колодій А.М. — К. : Юрінком, 1998. — 208 с.
7. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. — М.: Издательство «Зерцало», 1998. — 640 с.
8. Пашерстник А.Е. О сфере действия и принципах советского трудового права // Сов. гос. и право. — 1957. — № 10. — С. 92-103.
9. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права / Смирнов О.В. — М. : Юрид. лит., 1977. — 213 с.
10. Уржицкий К.П. К вопросу о принципах правового регулирования общественных отношений // Правоведение. — 1968. — № 3. — С. 122-127.
11. Шевелев К.С. Правове регулювання оплати праці працівників бюджетної сфери [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Шевелев Костянтин Євгенович ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2012. — 183 с.
12. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий права / Васильев А.М. — М., 1976. — 234 с.
13. Державне управління : [навч. посіб. / за ред. А.Ф. Мельник]. — К. : Знання — Прес, 2003. — 343 с.
14. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : [учеб. пособ.] / Хропанюк В.Н. — М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. — 384 с.
15. Пугачев В.П. Политология. Справочник студента / Пугачев В.П. — М. : ООО «Издательство АСТ»;

Филологическое общество «СЛОВО», 2001. – 576 с.

16. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. / С.С. Алексеев. – Т. 1. – М.: Юрид. лит., 1981. – 360 с.

17. Лукашова Е.А. Принципы социалистического права / Е.А. Лукашова // Сов. государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21-23.

18. Пахомов І.М. Адміністративно-правові питання державної служби в СРСР / Пахомов І.М. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1971. – 128 с.

19. Битяк Ю.П. Государственная служба в СССР и развитие ее демократических основ: [учеб. пособ.] / Битяк Ю.П. – К.: УМКВО при Минвузе УССР, 1990. – 68 с.

20. Розенбаум Ю.А. Формирование управленческих кадров / Розенбаум Ю.А. – М.: Наука, 1982. – 234 с.

21. Коваленко А.А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія і практика / Коваленко А.А. – К., 2002. – 509 с.

22. Малиновський В.Я. Державна служба: теорія і практика: [навч. посіб.] / Малиновський В.Я. – К.: Атіка, 2003. – 160 с.

23. Старилев Ю.Н. Курс общего административного права: в 3 т. / Ю.Н. Старилев. – М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. – Т. II: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. – 2002. – 600 с.

24. Гомаль В.П. Державна служба: [курс лекцій] / Гомаль В.П. – Д.: Наука і освіта, 2002. – 314 с.

25. Стародубцев А.А. Принцип законності при здійсненні службової кар'єри в органах внутрішніх справ / А.А. Стародубцев // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3 (54). – С. 316-323.

УДК 340.132.1:35.08

ДО ПИТАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Кім К. В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті наголошено на соціальній значимості правової свідомості; зазначено, що в сучасних умовах політико-правових уявлень і адміністративних реформ значно зростають вимоги до рівня правової свідомості державних службовців; проаналізовано поняття правосвідомості з точки зору семантики, сформованих у теорії і філософії права, державному управлінні, юридичній психології; охарактеризовано види правосвідомості, її структуру, функції.

Ключові слова: правосвідомість, державні службовці, види правосвідомості, структура правосвідомості, функції правосвідомості.

Аннотация: В статье указано на социальную значимость правового сознания; отмечено, что в современных условиях политико-правовых и административных реформ значительно возрастают требования к уровню правового сознания государственных служащих; проанализировано понятие правосознания с точки зрения семантики, сформированных представлений в теории и философии права, государственном управлении, юридической психологии; охарактеризованы виды правосознания, его структура, функции.

Ключевые слова: правосознание, государственные служащие, виды правосознания, структура правосознания, функции правосознания.

Annotation: This paper presents the social significance of legal consciousness; noted that in the present conditions of political, legal and administrative reforms significantly increased demands on the level of legal awareness of civil servants; analyzed the concept of justice in terms of semantics generated representations in the theory and philosophy of law, public administration, legal psychology; characterized types of justice, its structure and function.

Key words: sense of justice, civil servants, the views of justice, the structure of justice, the function of justice.

Динаміка соціально-економічних і політико-правових процесів, що відбуваються в Україні, осмислення характеру державних перетворень, реальної ситуації у правовій системі роблять актуальною проблему соціальної значимості правової свідомості. Підвищення інтересу до проблематики правової свідомості обумовлюється дедалі зростаючою роллю правової свідомості як найважливішого чинника, що організовує правову систему сучасної України і перетворює соціальну дійсність.

В умовах політико-правових і адміністративних реформ, здійснення державної політики протидії корупції значно зростають вимоги до рівня правової свідомості державних службовців як активних учасників правоосвітнього та правотворчого

процесів. Саме державні службовці є ключовою ланкою у вирішенні функцій, спрямованих на організацію і регулювання найбільш важливих сфер життя суспільства. Від їх складу, кваліфікації, культури, раціонального використання залежить, насамперед, ефективність управлінської діяльності, а вирішення будь-якого питання забезпечується рівнем кваліфікації кадрів, правильністю їх розстановки на тих чи інших ділянках, ставленням до дорученої справи, вмінням забезпечити виконання поставлених перед ними завдань. Значна частина завдань з реалізації ідей розбудови правової, соціальної, демократичної держави України покладається на державних службовців, що складають апарат державних органів. Від того, хто і як працює в апараті, багато в чому залежить успіх справи.

Основні розробки проблем правосвідомості були закладені ще в межах дореволюційної теорії і